

A johannita lovagrend gazdasági tevékenysége a XIV. század közepéig, különös tekintettel Provence területére+

ZOMBORI ISTVÁN történelem--francia szakos középiskolai tanár

A XII. század közepétől kezdve a törökök mind összefogottabb támadásai következtében a Szentföld keresztények által elfoglalt területei egymás után estek el.

1228-ban II. Frigyes ugyan visszazszerzi Jeruzsálemet, de 1244-ben végleg a törökök kezére kerül. A VII. /1248--54/ és VIII. /1270/ kereszties hadjáratok már nem is ezen területek ellen irányulnak. 1268-ban elesik Antiochia, 1289-ben Tripoli, 1291. május 18-án pedig Akkon elfoglalásával az utolsó kereszties erőd is elveszett.

Akkon eleste számtalan új kérdést vetett föl. Ilyen lényeges kérdés volt az is, hogy mi történjék a Szentföld visszafoglalására létrejött egyházi--katonai rendekkel, pontosabban: mi legyen a sorsa a bázisukat, és egyben létjogosultságukat adó területeiket elvesztő templomos, johannita és teuton lovagrendeknek. Közismert tény, hogy a teuton lovagok Németországba mennek vissza, és hamarosan új területeket találnak "hivatásuk" -- a hitetlenek elleni harc gyakorlására, /szoros összhangban a már komoly múlttal bíró német "Drang nach Osten" törekvéssel/. A templomosok korábban is pénzügyletekkel foglalkoztak, ez a tevékenységük ekkor csak fokozódik, befolyásuk növekszik, olyanira, hogy belettközik Szép Fülöp központosító törekvéseibe, aki végül szétzúzza a rendet.

Ugy tűnik, hogy eredeti hivatásukhoz, a törökök elleni harchoz, a johannita rend maradt a legkövetkezetesebb. Akkon eleste után Ciprusra mennek a lovagok, majd onnan Rhodoszra, amely több mint kétszáz évig lesz a rend fellegrára. A stratégiai fontosságú helyen fekvő sziget döntően hozzájárul a rend flottaépítő tevékenységéhez és ahhoz, hogy johanniták

+ A nyiregyházi Országos Tudományos Diákköri Konferencián a dolgozat kiemelt miniszteri díjban részesült.

hamarosan a Földközi tenger egyik legszámottevőbb hatalmi tényezőjévé válnak -- mind katonai, mind gazdasági téren. A rend története során igen komoly birtok adományokat kapott a különböző európai országokban. Ezek a birtokok szoros kapcsolatban álltak a rhodoszi központtal. Ezen területek közül kiemelkedő fontossága volt Provence-nak. A rend birtokai elsősorban a keresztes hadjáratok kiindulópontjain jönnek létre -- és Provence volt az I. keresztes hadjárat egyik gyülekező helye. Provence az Alpok lábainál helyezkedik el, ahol a hegyi legelők kiválóan alkalmasak az állattenyésztésre. A völgyek és a sík területek földművelésre használhatók, a tagolt tengerpart pedig kikötők sorát kínálja a hajók számára. A Rhône völgye a szántóföldi, maga a folyó pedig a vízi közlekedést tette könnyűvé, és szinte természetes utat biztosított észak felé. Anglia, Flandria, Ile de France termékei ezen az úton kerültek le Avignonba, majd Marseillebe, hogy azután a levantei kereskedelem árúiként gazdát cseréljenek. És itt máris rábukkanunk Provence helyzetének másik nagy előnyt biztosító tényezőjére. Arra, hogy a terület fele úton fekszik Levante két másik fontos területe, Itália és Katalónia között. Nem véletlen tény, hogy 1113--1245 között a dél-nyugati szomszédhoz tartozik /ekkor a katalán dinasztiából kerülnek ki a Provence-i grófok/, 1245-től viszont a dél-keleti szomszéd, a nápolyi Anjou ház gyakorolja a hatalmat, egészen 1382-ig. Nem a dolgozat feladata azon ténynek értékelése, hogy vizsgálatunk idején Provence annak az Anjou királyságnak a része, amely Nápoly birtokosa lévén a földközi-tengeri partvidék egyik jelentős hatalma /amely hatalmat Provence megszerzése csak erősít/, ugyanakkor a család trónra jut Európa másik olyan jelentős gazdasági és politikai erőt képviselő országában is, mint Magyarország.

Provence sajátos helyzetét fokozta, hogy a francia király és a pápaság közti konfliktus következtében a pápai székhelyet Avignonba tették át. Bár a pápa politikai hatalma a XII--XIII. századhoz képest csökken, a Szentszék továbbra is számításba veendő tényező marad Európában, és nem lényegtelen, hogy az országokat átfogó katolikus egyház feje most Provence egyik városából irányítja "birodalmát". Politikai jelentőségénél még fontosabb a gazdasági. A pápai udvar kiterjedt gazdasági- és

pénzügyletei Avignonba vonzottak nagy számú itáliai, főleg toszkán kereskedő és bankár társaságot.

Provence-ban a XI. század végétől, bizonyos időszakos megtorpanásoktól eltekintve, egészen a XIV. század elejéig gazdasági fellendülés figyelhető meg. Ez az irtványok megszapordásával, a művelhető földek kiterjesztésével jár együtt. A gazdasági fellendülést demográfiai növekedés követi. A XIV. század elejétől kezdve Provence területén is éreztetni hatását a gazdasági hanyatlás. Oka az árú és pénzgazdálkodás fejlődése révén létrejött ellentmondás: a túlnépesedett területeken egyrészt megnövekedtek a termelési szükségletek és az értékesítési lehetőségek, másrészt ezen szükségletek kielégítése nem volt lehetséges a fejlődés követelményeitől elmaradt termelési technika és bizonyos társadalmi kötöttségek miatt.¹

A rend Provence területén kiterjedt birtokrendszerrel rendelkezett. Ennek nagysága azonban gyakran változik, mert a johanniták igen rugalmas birtokpolitikát folytattak. Gyakran találunk adatot arra, hogy egyes birtokaikat eladták, másokat vásároltak, vagy éppen eloszeréltek. A cserék révén igyekeznek vidéki birtokaik számát növelni. A rend mezőgazdasági tevékenységének vizsgálata során, az 1338-as összeírások adataira támaszkodunk.² Többek között megvizsgálták a Saint Gilles-i nagyperjelség valamennyi johannita birtokát is. A kapott eredmény alapján előnk táruul a hatalmas kiterjedésű birtok sokrétűsége, a végletek közti mozgás, és éppen ezért nehéz általános megállapításokat tenni.

Az első dolog ami szembetűnik, az a rend hihetetlen rugalmas, a helyi körülményekhez képest alkalmazkodó gazdálkodásmódja. A hegyi legelőktől a többé vagy kevésbé termékeny sík területek szántóföldjéig, az erdőktől a halastavakig, az állattenyésztéstől a szőlőművelésig mindenféle mezőgazdasági területtel és ágazattal találkozunk. A rend birtokain jelentős hasznot húzott a jobbágyoktól szedett illetekekből, adókból. Mint egyházi birtokon, szedték a gabonaféleségekre, másrészt az állatokra /disznó, búrány stb./ kivetett tizedet. Fizetett a jobbágy urának házasságsakor /formariage/ és fizetett a föld használatáért /le cens/. A faluban rendszerint a földesúr tulajdonában volt a malom, a présház, a kemence,

ezek használatáért szintén fizetni kellett /les banalités/. Külön kellett kérni, hogy épület- és tüzfát gyűjthessenek az erdőben /affouage/, de ez nem terjedt ki az élőfa kivételére. Ha a legelőt igénybe akarta venni, azért is fizetni kellett, /pâturage/. A földesúr utvámat is szedett /tonlieu/.³

A felsorolt jövedelmeknél nagyobb hasznot húztak a földművelésből. A vizsgált időszakban a johanniták csaknem minden birtokán háromnyomásos művelést folytattak. A fő termények a búza, a rozs, az árpa és a zab.

A birtoknak rendszerint egy kastély, egy erődszerű épület volt a központja, kápolnával, templommal, esetleg ispotálllyal. Körülötte található a malom, a kemence, a kovácsműhely, gyakran huta és kohó is. Távolabb -- az épületek körül helyezkednek el a szántók és a rétek.⁴ Amíg a világi nagybirtokot a földesurak miniszteriálisai révén műveltették meg, addig itt a rend tagjai, a szolgálótestvérek, közvetlenül irányították a munkákat. Bár sok jobbágyuk van, a robotot már nem veszik igénybe.

1338-as adatok szerint a robotban végzett munka fele annyit ér, mint amit a napszámosok végeznek, holott a robotot végző jobbágy napi élelme kétszer akkora összegbe kerül a rendnek, mint a napszámosé. Vagyis a robot a munkát végzők érdektelensége miatt nem kifizetődő. Amú robot mégis kimutatható, az elsősorban aratás idején, a gabona szekéren történő szállítása terén figyelhető meg.⁵ A földek megművelésére a rend cselédekét és napszámosokat alkalmazott. Az előbbieket egész évben, állandóan a birtokon dolgoztak, míg az utóbbiak főleg aratás idején. A bérért dolgozók alkalmazása csak a piacra termő nagybirtok számára volt megvalósítható, annál is inkább, mert az alacsony színvonalú technikai eszközök alkalmazása mellett igen nagymennyiségű kézi erőre volt szükség.

Ha a napszámosok eredetét, hovatartozását nézzük, azt látjuk, hogy a paraszti differenciálódás következtében magát kicsiny földjén tengető, vagy bérelt területen gazdálkodó jobbágy csak a maga, esetleg egész családja munkaerejének eladása révén tudja létét biztosítani. Tehát mintegy a saját gazdálkodása kiegészítéséeként. Erre annál is inkább szükség van, mert a saját földdel a legnagyobb probléma az volt, hogy an-

nak termelése -- az időjárás viszontagságai és egyéb tényezők miatt, kiszámíthatatlan volt. A napszám viszont biztos jövedelmet jelentett -- és ez mentette meg a családokat a teljes nyomortól. Még fokozottabban érvényes ez a cselédként -- egész évben alkalmazott parasztsokra. Ezek nyugodt és biztonságos ellátásuk révén sokkal jobb körülmények között élnek, mintha bérelt földön gazdálkodnának. Emellett nem nehéz kiszámolni a forrásokból, hogy például a provence-i johanniták valamely birtokán első hajtónak lenni, anyagilag csaknem egyenlő volt egy jóhozamú paraszti birtok jövedelmével, de a vele járó kockázat nélkül.⁶

A XIV. század elején és az ezt követő éhínségek idején kezdődő válság alatt pedig különösen nagy becse lesz a cseléd-sornak. Megállapíthatjuk tehát, hogy a XIII. század végétől az árútermelő nagybirtok egyik fő feladata az, hogy a piacra termelés révén nyert jövedelemnek egy részét napszám, évi bér címen szétosztja a földdel már nem, vagy alig rendelkező parasztsok között.⁷

A XIV. század elejétől fokozatosan drágul a munkaerő. A nagybirtok jövedelmeinek is mind nagyobb része megy el erre a célra. Így aztán az eddigi közvetlen művelésben lévő földek közül a rosszabb minőségűeket, kevésbé rentábilisokat, kezdik bérletre kiadni. Hogy a rend, a rugalmas, és a kor fejlettségi viszonyaihoz képest valóban korszerű földművelés ellenére sem gazdagodik meg az átlagosnál jobban, annak oka a földek különböző minősége, a középkori fejletlen technika, az időjárási viszonyok hatása, a XIV. századi válság, a munkaerő fokozott drágulása és az, hogy a válság következtében beálló elnéptelenedés miatt a gabonakereslet visszaesik. Ez az utóbbi tény a főként gabonatermesztésre beállított johannita gazdaságokat különösen érintette.

Természetesen a mezőgazdaság egyéb ágazataival is találkozunk a johanniták provence-i tevékenységének vizsgálatánál. A rend birtokain jelentős mennyiségű szőlőt találtunk. Provence dombos, hegyoldali területei a sok napsütéssel, valóban alkalmasak is erre. Viszont a szőlő nagyon munkaigényes, gondos művelést kíván. Ezt robotban nem lehet elvégeztetni. De az árútermelő nagybirtok pénzbevételei révén képes arra, hogy

nagyszámú napszámost alkalmazzon. A szőlőterületeket legtöbbször elkerítették, mégis gyakran szenvedett károkat, mert a XIV. században oly gyakori háborús pusztítások nyomait, csak nehezen lehetett -- és főleg hosszú idő alatt -- pótolni. Viszont kétségtelen, hogy kevés olyan termék volt a középkor folyamán, amely olyan biztosan, minden mennyiségben azonnali vásárlóra ne akadt volna, mint a bor. Arra is van adatunk, hogy a lovagoknak nemcsak Provence területén vannak szőlők, hanem más területeken is.

Megemlíthetjük még a gyümölcsösöket, ahol mandulát, mogyorót, fehér fügét találunk és jelentős volt az olajbogyó termesztése is.⁸

A rend birtokán lévő tavak, folyók halászati jogával is rendelkezett, és ezek révén jelentős összegekhez jutottak. A vadászat jogát gyakran bérbeadták. Ilyen esetben egy bizonyos területet fenntartottak a commandeur számára vadászó helyül. Sajnos fontosságához mérten igen kevés konkrét adathoz sikerült hozzájutni a rend fakitermelő tevékenységére vonatkozóan. Abban a korban, ahol a tűzifa, a kovácsok, kohók szene, az épületek, a mindennapi élet legkülönbözőbb tárgyai, eszközei, hordók, hajók, bárkák és szőlőkarók stb. egyaránt fából készültek, a fa szinte életszükséglet volt.

Végül foglalkoznunk kell az állattenyésztés problémájával is. Az állatok tartása igen elterjedt volt Dél-Franciaországban. Elősegítették ezt Provence területén az Alpok kiváló helyi legelői és a telelésre alkalmas völgyek. Érthető, ha oly jelentős területek birtokosai, mint a johanniták, szintén igyekeztek ebből profitálni. A meglévő, jóminőségű legelők mellett erre serkentette őket a XIII. század végétől fokozottan jelentkező bőr- és gyapjúigény is. De ehhez szintén pénzre volt szükség, hiszen takarmányt, új állatokat beszerezni csak költségesen lehetett. Ugyanakkor a XIV. század elejétől kezdve az emelkedő munkabérek miatt az állattenyésztés fokozottabb szerepet kap a rend gazdaságában, hiszen jóval kevesebb munkaerőt igényelt. A johanniták felhasználták tekintélyüket, és gyakran kaptak nem saját területükre is legeltetési jogot. Az állattenyésztés vándorló, transzhumánus jellegű. Tavasszal

felhajtják az állatokat a hegyekre a kitérő /de hamarosan túltelített/ alpesi legelőkre, ősszel pedig visszatérnek a völgyekbe, illetve a síkságra. A provence-i transzhumánus állattenyésztés a XII. század elején veszi kezdetét. Az állatnak nemcsak gyapját, bőrét, hanem természetesen a húsát, tejét -- és a belőle készített termékeket -- egyaránt hasznosítják. Tavasszal és ősszel hatalmas állattömegek indulnak meg. 1300 ószen pl. több, mint 20 000 állatot hajtottak le Ubaye, Blione és Asse völgyébe.⁹ A rend állatai között legnagyobb számban a juhokat találjuk.

Az állatok saját fogyasztáson túli részét, akár a többi mezőgazdasági terméket, a rend értékesíti. Erdemes ennek a kereskedelmi tevékenységnek valamivel több figyelmet szentelni.

A kereskedelem áttekintését két részben végezzük el. A rend tevékenysége ugyanis tengeren és szárazföldön egyaránt megfigyelhető. Tagadhatatlan, hogy a tengeri tevékenység a XIV. században sokkal fejlettebb és nagyobb térfogatú is. Ennek oka a szárazföldi szállítás nehézségeiben /kevés terhet lehet vinni/, az utak rossz minőségében vagy nem léteben, az anarchikus belpolitikai helyzetben, az út, hid stb. vámok és más tényezők meglétében keresendő. Jellemző példa a XIV. század végéről: a Loire hajózható szakaszán a tengerpartig összesen 130 helyen kellett vámot, vagy illetéket fizetni. Hasonló a helyzet a Rhône-on is.¹⁰

A megállapítás azonban nemcsak a folyón, de Provence szárazföldi útjaira is érvényes, mert az itteni nagybirtokosok arra törekedtek, hogy a kereskedelmet minél inkább a maguk hasznárá gyümölcsoztassák -- ha mégoly feudális eszközökkel is.¹¹

De a kereskedelem mindkét szakaszára jellemző, hogy nem permanens, hanem csak bizonyos időszakokban történik. Viharos hónapok idején a hajók megrikkálnak a tengeren, és télen szünetel a szárazföldi forgalom. A Földközi tengeren április és június volt a két legkedvezőbb hónap a hajózásra -- kelet felé. A nyugatra induló hajók viszont augusztus, szeptember vagy október folyamán indultak.¹²

A XIV. század folyamán -- az Atlanti partvidék erősödő befolyása ellenére a világkereskedelem döntő része a Földközi tengeren zajlik le, főleg kelet--nyugat irányban. A keresztes hadjáratok megszűnté és Palesztina elvesztése után sem szűnt

mag a keleti árúk /fűszerek, selymek, porcelán, drágakövek stb./ Európába áramlása, mert az előző két évszázadban -- főleg a velencei és genuai kereskedők, békés kapcsolatokat építettek ki a törökkel. Emellett fekete és földközi tengeri gyarmataikon keresztül is jelentős keleti árúk kerültek Európába. 1291 után a kereskedelmi utak keresztény végállomása Ciprus lesz. A szigetre vezető út fontos megállóhelye Rhodosz, ahol jövet-menet, sok kereskedő kiköt. Sőt, a szigeten egyes kereskedők meg is telepsznek. Nagyszámú pénzváltó él ott, mivel a rend tartományaiból különböző pénznemekben érkező bevételek sok munkát adnak a johannitáknak. 1320 táján a Bardi, a Peruzzi és az Acciaiuoli ház is rendelkezik saját képvisellel a szigeten.¹³ A rend jelentős flottája birtokában aktívan kiveszi részét a tengeri kereskedelemről. Amíg azonban az egyes kereskedő államok hajói a tengerparti országokban és kikötőkben legfeljebb saját konzuljaihoz fordulhattak, és ki voltak szolgáltatva a helyi törvényeknek, addig a rend a levantei partvidék kikötőiben még a XII. század folyamán létrejött rendházai révén mindenütt "otthon" volt, ugyanekkor a legtöbb vám- és kiviteli szabály alól mentességet élvezett. A rend mintegy támaszpontrendszerként használja a johannita rendházakat a Földközi tenger partjain, ugyanakkor ezek adminisztratív is ellátják a rend ügyeit. A hajók a már kész alkuval, csak berakodni érkeztek egy-egy kikötőbe.

Am a lovagok hajói kereskedők megbízásait is szívesen vállalták. Azok pedig szívesen bízták a johannitákra áruikat, mert az akkori zavaros időkben, a kalóztól hemzsegő tengeren az erős, jól felszerelt hajók biztos védelmet nyújtottak. Fokozta a bizalmat a rend nemzetközi jellege, az, hogy így bármely nemzetiségű kereskedő védelmet kapott, másrészt a rend nemzetközi tekintélye is sokat számított. Még a nagy hajósvárosok is bérbe vették a johannita hajókat, akkor, ha velük ellenséges hatalom területére akartak árut szállítani, mert a rend hajói semlegességet biztosítottak. Ennek jelentősége azért nagy, mert a kor bevett szokása a megtorlás /les représailles/. Ez annyit jelentett, hogy egy városnak, uralkodónak joga volt bosszút állni a hajóját ért sérelem miatt a sértő fél bármely

hajóján, kereskedőjén. Az ilyen veszély elkerülése végett bérelték ki azután a johanniták gályáit.¹⁴ A hajókon szállított árúk a levantei kereskedelem szokásos cikkei. Európából vásznakot, posztót, bort, szárított gyümölcsöt, olajat, sőt sózott halat, mézet, sajtot, zabonafélét, állatokat, főleg lovat /elsősorban Rhodoszra/, továbbá fémeket, fegyvereket szállítottak. Keletről pedig a már említett árukat hozzák. Esetenként személyeket, főleg zarándokokat is vittek.

Már 1216-ban szerződést kötnek Marseille-al, zarándokok szállítására. Eszerint évente két hajóval több, mint 1 500 utast szállíthatnak Palesztinába. 1248-ban már három hajót találunk, amely az utasokat szállítja. Ezek neve: La Grifonne, La Faucon, La Comtesse.

1300 és 1314 között a MONTJOYE nevű johannita hajó rendszeres évi szolgálatot teljesített Marseille és Famaguszta /Ciprus/ között. Ezen zarándokok és kereskedők utaztak. Különösen az utóbbiak azok, akik sok hasznot húznak a rendszeres járatból. A hajó nem is volt lassú közlekedési eszköz ebben a korban. 1307 szeptemberében a Montjoye a Marseille melletti kis kikötőből indul, és 30 nap múlva Rhodoszra ér.¹⁵ A hajó megmaradt árujegyzékeiből megtudjuk, hogy a keletre szállítandó rakomány tartalmaz francia és Narbonne-i posztót, mandulát, keményítőt és sózott halat.¹⁶ Egyik legfontosabb Marseille-ből szállított árucikk a korall. Ezt a Provence-i partvidéken, de főleg Szardinia környékén halászsók ki a tengerből, és ez az egyik legkeresettebb árucikke a törökkel, arabokkal folytatott kereskedésnek /a korallból ékszereket készítettek/. Ciprusról a már említett fűszerek, selymek stb. mellett gyapotot és cukrot szállítottak. Ez utóbbi egyik fő termesztő helye Ciprus. Tudjuk azt is, hogy a ciprusi johanniták Kolossi körüli birtokaikon cukornádat termesztettek, és hajóik áruai között gyakran szerepel a finomított cukor.¹⁷

A rend hajói igen jól felszereltek, és különböző típusúak. Ővék az egyik legelső páncélozott hajó /caraque/, amelynek neve Sainte Anne. Személyzete 300 fő, igen erős tűzérsege van.¹⁸ A Montjoye típusú hajók /nef/ általában már vitor-

lával, de még evezővel is ellátott, több fedélzetes hajótipushoz tartoznak, amely képes 400--500 utast vagy 120 lovat szállítani a többszázfőnyi személyzettel és két hónapi élelemmel együtt.¹⁹ Van külön lószállításra épült hajó /huissier/, nevét a lovak beszállását megkönnyítő, hajófarban elhelyezett ajtóról /huis/ kapta.²⁰ Ez egyúttal azt is mutatja, hogy a ló jelentős kereskedelmi illetve hadi árucikk volt. A rend által használt más típusú jármű még a gálya /galée, galere/. Ennek fő hajtóereje a 100--120 evező volt, -- amelyet a hajó két oldalán, két emeleten helyeztek el -- teherbírása többszáz tonna. A kereskedelem egyik árucikke volt a rabszolga is. Bár a fő kereskedők a génuaiak, a rabszolgák között előforduló, főleg kalózhajókról való mór rabszolgák meglétéből arra is következtethetünk, hogy a rend tengeri harcban elfogott foglyait értékesítette. A személyszállítás magyar vonatkozásban is emlékezetes. 1350-ben a II. nápolyi hadjáratra induló I. Lajos katonáit a szállítást megtagadó velenceiek helyett, johannita hajók viszik át Itáliába. Ha a rend tengeri forgalmának egyik végpontja Rhodosz, úgy a másik föltétlenül Provence, és annak kikötői, de főleg Marseille. A város kikötőjének bejáratánál jött létre a rend commandeurie-je még 1190-ban. Emellett ispotályuk is van a városban. Arról már beszéltünk, hogy Marseille fő gondja, a lakosság gabonával való ellátása. Ezért különösen nagyra értékelhető a rend kiváltsága, miszerint kivihet gabonát a városból, és ezután nem kell illetéket fizetniük.²¹ 1291-ben II. /Anjou/ Károly király a pápa kérésére engedélyezi, hogy a johanniták, gályáik ellátására a provence-i grófság területén élelmet vehessenek föl.²²

Részben Marseille-en keresztül kapcsolódott össze a rend tengeri és szárazföldi kereskedelme, áruszállító láncolata. A szárazföldi utak is csak időszakosan járhatók. A forgalom ezért bizonyos időszakokban felélénkült. Az áruk cseréjének színhelye a XIV. század folyamán a vásár. Ilyen híres vásár a champagne-i, Provence-ban pedig a beaucaire-i. Ez utóbbi a spanyol, itáliai, francia és levantei kereskedők egyik fő találkozóhelye. A grófságot fontos útvonalak hálózzák be,

és az utak által érintett helységek nagyobb részében azokat a városokat jelenti, ahol a rend saját birtokkal rendelkezik. Egyik fontos út /keleti--nyugati/ a Nice-Avignon vonal, amely kapcsolatban áll Manosque, Mezel, Valensole, Riez és Aix helységekkel. A másik /észak--déli/ útvonal Marseille-ből vezet Avignon érintésével a Rhône völgyében északra. A szállítás főleg öszvéren és szekéren történik. A teherhordó állatok 120 kg, a szekerek 800--1 000 kg terhet tudnak szállítani. A kereskedelem helyi cikkei, Aix forgalmát vizsgálva,²³ elsősorban élelmiszerek. A tengerpartról, főleg Hyeres sópadjairól sót szállítanak -- ellátják vele Valensole, Digne, Sisteron térségét. A szállitmányok között találunk gabonát is, ezt főleg Aix térségéből viszik.

Jelentősebb ennél a gyümölcs, mandula és más szárított gyümölcs, főleg Manosque térségéből. A rend szőlőin termett borok is útrakelnek. Nagyon fontos az állatforgalom. A jószágok jelentős részét saját lábukon szállítják a megfelelő helyre /főleg juhokat/. 1308--1309 folyamán Valensoleon keresztül 2634 juh cserélt gazdát. Ez viszonylag kevés, de érthető ha tudjuk, hogy ez a város, csak a magas völgyek felé kereskedett, tehát aránylag kis területtel.²⁴ A marseille-i mészárosok Provence egész területét beutazzák, hogy állatokat vegyének.²⁵ Marseilledől viszont sózott halat visznek a belső területekre. Innen fedezik Provence posztó és vászon szükségletét is, amelyek egy rész Flandriából, Angliából, más része észak--francia területről és Languedoc vidékéről érkezik a szárazföldön át. Sok fa is gazdát cserél, főleg a folyók menti területen. Marseille gabonaellátásának egy részét a Rhône völgyének birtokairól kapta, főleg Arles kikötőjén át. A szárazföldi forgalom időszakos jellegének ábrázolására álljon itt évi forgalmának vázlata, az 1307--1308-as évből. Június--augusztusban folyik az állatok leözönlése a hegyekből Avignon, Manosque, Grasse és Marseille felé. Ugyanakkor a hegyekbe szállítják a sík vidék gabonáját. Ősszel, szeptembertől, három hónapon át a vászon és szövetszállítás folyik. Tavasszal a hegyekbe sót szállítanak, az alföldre pedig gyapjút és nyersbőröket. Végül egész télen zajlott -- kereslet

szerinti mennyiségben -- az ökrök hajtása oda, ahol arra igény volt.²⁶

Vizsgálatunk folyamán megnéztük a rend gazdasági tevékenységét, külön a mezőgazdaságot /annak ágazatait/ és bepillantást nyertünk a kereskedelmi tevékenységbe is. Hogy a kézműiparról nem szóltunk annak az az oka, hogy jelenlegi ismereteink szerint ez nem volt fejlettebb, mint a korabeli nagybirtok átlagosan megszokott szintje. Ez annyit jelent, hogy egyes parasztok a mezőgazdasági holtszezon idején meguk készítik az alapvető fontossági ipari cikkeket, eszközöket, de túlnyomó részt a saját használatukra. Ez is hozzájárult, hogy a rend föllendülése és újjászületési kísérlete nem járt sikerrel.

Láttuk, hogy a főként Provence területén található johannita birtokok gazdasági erejére épített próbálkozás, egy új, megváltozott, modernebb szervezetű és szerkezetű rend megteremtésére irányuló kísérletek kudarcot szenvednek. Elősegítette ezt a rend -- már többször említett -- belső megosztottsága. Döntő tényező azonban Provence XIV. századi történetében bekövetkezett változások sora. Az Anjouk Szicília visszaszerzésére irányuló törekvései nyomán Provence e politika kiszolgálójává válik. De a leglényegesebb tényező a század első évtizedeiben kezdődő európai méretű válság provence-i kihatása, a birtok elnéptelenedése, a termelés visszaesése.

Mindezek eredményeképpen a johannita rend megmarad a saját korlátai közé szorított, adósságokkal terhelt, lassú pusztulásra ítélt egyházi szervezetnek.

J E G Y Z E T E K

1. JÓNÁS Ilona: A középkori falvak elnéptelenedésének kérdéssé-
hez egy provence-i baillage 1343. évi összeírás alapján.
Századok, 1968. 3--4. 536.
2. G. DUBY: Techniques et rendements agricoles dans les Alpes
du Sud en 1338. Annales du Midi, 1958. 4. sz. 403--414.
/Továbbiakban: DUBY, 1958./
3. H. SÉE: Histoire économique de la France, Paris, 1939.
4. DUBY, 1958.
5. Uo.
6. G. DUBY: L' économie rurale et la vie des campagnes dans
l' Occident médiéval, Paris, 1962. 512. /Továbbiakban: DUBY,
1962./
7. Uo. 527.
8. BARATIER--REYNAUD: Histoire du commerce de Marseille, Paris,
1951. 751.
9. DUBY, 1962. 249.
10. The Cambridge Economic History of Europe Vol. II. d. Trade
and Industry in the Middle Ages, Cambridge, 1952. 134.
11. Uo. 295. Vö. DUBY, 1962. 176.
12. A. S. ATIYA: Crusade, Commerce and Culture, Bloomington,
1962. 176.
13. W. HEYD: Geschichte des Levantehandels im Mittelalter,
Stuttgart, 1879. I. 571.
14. BUSQUET--PERMOUD: Histoire du commerce de Marseille jusqu'
au 1291. 270.
15. BARATIER--REYNAUD: Hist. du commerce de Marseille 212--213.
16. Uo. 210. 2. sz. lábjegyzet
17. HEYD: II. 9.
18. ENGEL, G. E.: Histoire de l'Ordre de Malte Paris, 1968. 94.
19. BARATIER--REYNAUD, 750.
20. Uo. 747.

21. Uo. 763.
22. LE ROULX, Delaville: Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de St-Jean de Jérusalem Paris, 1894--1906. vol. III. 602.
23. TAVIANI, O.: Le commerce dans la région aixoise au milieu du XIVe siècle Annales du Midi, 1962. Juillet. 255--285.
24. Uo. 283.
25. BARATIER--REYHAUD
26. DUBY, 1962. 255.